

KerkenonderzoekPrijsvraag

De gemiddelde stookkosten in een middeleeuwse kerk: 70.000 euro per jaar. Dat kan duurzamer. Maar hoe?

Beeld Fadi Nadrous

Hoe verduurzaam je een middeleeuwse stadskerk, met behoud van zijn schoonheid? Het Rijk roept ontwerpers, technici en erfgoed-specialisten op hun krachten te bundelen.

[Bas Roetman](#) 18 maart 2021, 22:41

Het is de trots van Leiden, de eeuwenoude Pieterskerk in het hart van de binnenstad. Zo'n 120.000 mensen bezoeken de kerk ieder jaar, corona buiten beschouwing gelaten. Als museumbezoeker, toerist, voor bijeenkomsten van de Universiteit Leiden of voor uitvoeringen van Bachs Matthäus Passion.

Grote vraag daarbij is: hoe krijgen de bezoekers het behaaglijk? Om de kerk voor al die samenkomsten warm te krijgen, moet de verwarming soms al twee dagen van tevoren aan. Slechts een gedeelte van de kerk verwarmen is niet mogelijk, het is alles of niets. Niet zo

vreemd dus dat de kosten voor gasgebruik gemiddeld oplopen tot 70.000 euro per jaar. Kan dat niet anders, en hoe pak je dat aan?

Wie daarop een antwoord weet kan zich melden bij de Rijksbouwmeester en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Zij schreven een prijsvraag uit om na te denken over verduurzaming van negen stadskerken. Het gaat om grote namen in het Nederlands kerkenlandschap: onder meer de Pieterskerk in Leiden, de Grote Kerk in Naarden, de Oude Kerk in Amsterdam en de Domkerk in Utrecht. Drie van de kerken zijn nog in religieus gebruik, zes hebben inmiddels een andere bestemming.

Steen in de vijver

Hoe kun je die eeuwenoude, gigantische en vaak tochtige gebedshuizen op een slimme manier verduurzamen, en wel op zo'n manier dat dat niet ten koste gaat van de schoonheid van het gebouw? Met de prijsvraag willen de initiatiefnemers kerkeigenaren een steuntje in de rug geven, door de kennis over verduurzaming van kerkgebouwen naar een hoger plan te tillen. Ontwerpers, kunstenaars, architecten, erfgoedkenners en duurzaamheidsspecialisten kunnen zich in teamverband opgeven. Na een selectieproces krijgen drie teams elk 35.000 euro om een ontwerp te maken, passend bij een specifiek thema.

“Het is een beetje een steen in de vijver”, zegt Susan Lammers, algemeen directeur van de RCE. Wat gebeurt er als je de beste denkers op dit gebied bij elkaar brengt?” Alle kerken in Nederland kunnen daar weer hun voordeel mee doen, denkt Lammers. “De meeste kerken hebben simpelweg niet genoeg geld om een visie op duurzaamheid te formuleren. De ideeën die met deze prijsvraag worden bedacht, zullen elementen bevatten waar zij ook mee aan de slag kunnen.”

Hoge energierekening

Voor het gros van de kerkeigenaren in Nederland is verduurzaming immers een urgent thema. “Ik denk dat er bijna geen kerk is die hier niet mee worstelt”, zegt Lammers. Voor de een gaat het daarbij primair om het beter zorg dragen voor de aarde, voor de ander is het puur een geldkwestie: torenhoge energierekeningen zorgen vaak voor financiële nood.

Het duurzaamheidsaspect speelt daarmee ook een steeds grotere rol bij afwegingen rond de herbestemming van kerkgebouwen, die de afgelopen jaren een vlucht heeft genomen. Hoe kun je op een groene en betaalbare manier een kerk verwarmen wanneer die haar religieuze functie verliest? Die vraag stelt Patty Wageman zich ook als directeur van de Stichting Oude Groninger Kerken. Ze is daarnaast vertegenwoordiger van het Grote Kerken Overleg, waar zes van de negen deelnemende kerken deel van uitmaken. “Op het moment dat wij herbestemmen, kijken wij al meteen: hoe kunnen we duurzaamheid daarin meenemen? Dat was voorheen veel minder een issue, maar de laatste paar jaren is het onlosmakelijk met herbestemming verbonden geraakt.”

Het is niet zo dat er op duurzaamheidsgebied niets gebeurt in ‘kerkenland’. Veel eigenaren zijn bezig met verduurzamen, bijvoorbeeld door middel van betere isolatie, gebruik van warmtepompen, of het aanleggen van tuinen. In meerdere kerken in Nederland liggen zonnepanelen op het dak: bijvoorbeeld in de Joannes de Doperkerk in Hoofddorp, met 250 vierkante meter zonnepanelen op het kerkdak in de vorm van een kruis.

De schoonheid van een kerkgebouw

Allemaal goed en bewonderenswaardig, maar volgens Rijksbouwmeester Floris Alkemade wordt het duurzaamheidsvraagstuk nog te vaak door een puur energie-technische bril bekeken. Het blijft bij traditionele manieren om een kerkgebouw te verduurzamen, zoals isolatie van de gebouwschil en de ramen, of het plaatsen van zonnepanelen. “Ik vind dat we toe zijn aan de volgende stap”, zegt Alkemade.

Dat betekent: ook aandacht hebben voor de schoonheid van een kerkgebouw. Daarom worden bij uitstek ook architecten, kunstenaars en ontwerpers uitgenodigd om mee te doen, in samenspraak met de technici. “De esthetische vraag is net zo belangrijk als de technische, want dan krijg je de mensen ook eerder mee”, zegt Alkemade. “Je moet zorgen dat mensen denken: het is een goede manier van verduurzamen, het spaart me veel energiekosten uit, en ik vind het ook nog eens mooi. Als je die weg weet te ontsluiten heb je iets heel moois te pakken.”

De prijsvraag ‘**Sublieme schoonheid | sublieme duurzaamheid. Oproep voor het verduurzamen van iconische stadskerken**’ staat open voor teams van professionals uit de ontwerpdiscipline, de duurzaamheid- en de erfgoedexpertise.

De deelnemende kerken zijn: de Oude Kerk in Amsterdam, de Der Aa-kerk in Groningen, de Pieterskerk in Leiden, de Stevenskerk in Nijmegen, de Grote Kerk in Naarden, de Grote Kerk in Zwolle, de kathedrale basiliek St. Bavo in Haarlem, de Sint-Janskathedraal in ’s-Hertogenbosch en de Domkerk in Utrecht.

Aanmelden kan via de website van Architectuur Lokaal, arch-lokaal.nl. Daar zijn ook alle voorwaarden te vinden en informatie over de procedure. Geïnteresseerden kunnen zich daar ook bij een team aansluiten. De aanmeldingstermijn sluit op dinsdag 13 april 2021 om 12.00 uur ’s middags. In augustus presenteren de drie geselecteerde teams hun ontwerpvoorstellen aan de jury.

Stellen we niet te hoge eisen als het niet alleen duurzaam moet zijn, maar ook nog eens mooi? Alkemade: “Nee, laten we dat juist als minimumeis nemen. De bouwers van de kerken wisten eeuwen geleden zulke sublieme schoonheid te creëren, waarom zouden wij dat met al onze kennis niet kunnen? We leggen de lat niet te hoog, dit is de hoogte waarop de lat altijd zou moeten liggen.”

Directeur Frieke Hurkmans van de Pieterskerk is enthousiast. Het zou volgens haar mooi zijn als er meer mogelijkheden komen om de kerk gedeeltelijk te verwarmen. Ook is ze blij dat er oog is voor de esthetische kant. Ze noemt het hoogkoor van de kerk, waar nu een houten vloer ligt. Onder de planken ligt een verborgen schat, een eeuwenoude vloer met bijzondere grafzerken. Maar die is niet te zien. Ooit werden er verwarmingsbuizen over het oppervlak gelegd, dat vervolgens weer met houten planken is bedekt om de lelijke buizen aan het zicht te onttrekken.

Eeuwig zonde, vindt Hurkmans. “Het kan toch niet waar zijn dat het mooiste stukje van de kerk niet te zien is? Het moet toch technisch mogelijk zijn om die verwarmingsbuizen onder de vloer te krijgen zonder dat je die grafkelders hoeft te vernielen? Wie weet kan iemand daar straks iets op verzinnen.”

Mensen verwarmen

Hoe dat er concreet uit ziet, zal de prijsvraag nog moeten uitwijzen. Rijksbouwmeester Alkemade zou in ieder geval graag willen weten of het mogelijk is om mensen te verwarmen in plaats van de kerk. “Dat we hele kerkgebouwen willen verwarmen is eigenlijk onzinnig. Kun je niet iets verzinnen zodat je mensen verwarmt waar ze zijn, via de kerkenbanken bijvoorbeeld?”

Wageman van het Grote Kerken Overleg ziet mogelijkheden voor waterbeheer. “We hebben enorme kerkdaken, en tegelijkertijd komen er door de klimaatverandering steeds vaker hoosbuien. Waar moet je naartoe met al dat water, helemaal als de kerk in een binnenstad staat? Kun je dat opvangen en hergebruiken? Dat zijn allemaal dingen die we eigenlijk nog nooit hebben onderzocht.”

Duurzaamheid gaat volgens de initiatiefnemers ook verder dan energieverbruik en -opwekking. Een van de thema's is 'sociale duurzaamheid': hoe zorg je ervoor dat een kerk optimaal wordt benut? “Dat is ook een echte vorm van verduurzaming”, zegt Alkemade. “Hoe breng je mensen met elkaar in verbinding? Kun je de kerk zo gebruiken dat hij in de omgeving een rijkere betekenis krijgt?” Dat thema is met name van toepassing op de Domkerk in Utrecht, de Sint-Janskathedraal in Den Bosch en de kathedrale basiliek St. Bavo in Haarlem, die nog in religieus gebruik zijn. De vraag die daarbij hoort is hoe die kerken bij een teruglopend aantal kerkgangers ook een levendig onderdeel van de stad blijven.

Als de prijsvraag een succes wordt, kan de verduurzaming in Nederland wel eens een grote vlucht nemen, denkt Hurkmans van de Pieterskerk. “Onze grote stadskerken zijn zo enorm complex. Als het je lukt om die op een mooie, doordachte manier te verduurzamen, dan kan het bijna overal.”

Lees ook:

Kerkenonderzoek

Trouw doet onderzoek naar de toekomst van religieus erfgoed in Nederland en dan met name naar de herbestemming ervan. [Klik hier om de eerdere verhalen over dat onderwerp terug te lezen.](#)

Bron: Trouw, 18-03-2021